

משא היהודיה הנודדת בין 'נְרִיטָה' ל'צַבֵּד' / הרב[נית] לאה שמדיאל

המאמר התפרסם לראשונה בספר "קבלת פנים, שמחת הבת וברית המילה" בעריכת עלמה כהן-ורדי, הוצאת ידיעות אחרונות ועלמא, תל אביב 2002, עמ' 23-33.

מתוך המאמר: gluya.org/burden-of-wandering-jewess

שאלה: מנו שמות עבריים זכריים שניתנו לבנות בסביבתכם הקרובה.
תשובה: אריאל, דניאל, עשהאל (!), שני, נועם, אור, מאור, ליאור, אורלי, שירלי, שיר, שיר-אל, אביה, אליה, שחר, נוגה, זוהר, עדי, גיל, אביטל, טל, גל, מעיין, יובל, ים, גבע, חן, ניצן, פרח, לילך, ורד, איריס, נופר, לוטם, רותם, הדס, נטע, אילן, שקד, נגב, ארבבל, כרמל, שרון, הלל, שובל, רז, לירז, אלירז, סיוון, אדר, הדר, צליל, מור, לימור, ענבל, עדן, דורון, שי, אשכר, דבש, פאר, שיא, שנהב, אביב....

ש: מנו, בהתאמה, שמות עבריים נקביים שהיו פעם חידושים מוזרניים אבל כבר יצאו מן האופנה.
ת: אריאלה, דניאלה, אורה, אורית, ליאורה, שירה, רינה, רינת, רונית, זוהרה, טליה, גילה, עינת, ניצה, פרחיה, ורדה, ורדית, הדסה, אילנה, כרמלה, שרונה, רזיה, הדרה, זמירה, עדינה, דורית, דרורה, אביבה. אגב, גם אלה ברובם שמות זכריים, אבל לפחות פעם הקפידו להוסיף להם סיומת נקבית, בדומה לשמות יוספה, ישראלה, מאירה.

ש: ועכשיו מנו שמות עבריים נקביים שניתנו לבנים בסביבתכם הקרובה.
ת: ??? אה, כן. יש שמות משפחה יהודיים קצת עתיקים כמו 'סירקיס' (בעקבות שם האם, שרה) וגברים נושאים אותם ומעבירים אותם לבניהם. ואשר לשמות פרטיים - חרות (לפיז). שלהבת (פרייאר). אבל הם ממש מבוגרים כבר. פגשתי נער אחד שנקרא 'פניני' על שם סבתו פנינה. זהו.

ש: נסו להיזכר בתופעה דומה בעולם היום.
ת: באופרת הסבון 'אחיות' (ערוץ 3) נקראות הגיבורות אלכס, ג'ורג'י, פרנקי, טדי. וגם במאה ה-19: ג'ו מ'נשים קטנות'. והסופרות שפרסמו תחת שמות עט זכריים, ז'ורז' סאנד וג'ורג' אליוט.

ש: האמנם נבטיח לבנותינו עתיד מזהיר אם נצייד אותן כבר בלידתן בתיוג גברי?
ת: הסוציולוג עוז אלמוג, למשל, מאד אופטימי ביחס לאפשרות ש"סמלים של דו-מיניות תרבותית", כגון מתן שם זכרי לבת, אכן מקדמים שוויון. ברצוני לחלוק עליו.

*

מראשיתו דבק המודרניזם האירופי במודל בעייתי ביותר של שחרור אוניברסלי: אמת המידה לחירויות, לזכויות, לאנושיות מלאה וממומשת, נקבעה בדמותו של הגבר השליט בעל המעמד המועדף וההגמוני

בכל ההיררכיות החברתיות, התרבותיות, והפוליטיות המסורתיות; וממילא התפרשה החתירה ל'שוויון' כהשוואת מעמדו של כל אדם מדוכא ומופלה לרעה למעמדו של הגבר הנ"ל. לתפיסה זו היו השלכות חמורות על התפתחותם של יחידים ושל חברות בכל העולם, אך עניינו של מאמר זה בהפנמה הגורפת והלא מודעת של הרעיון כי שחרור האישה מותנה קודם כל בתהליך של הידמות (חיצונית, נפשית, קוגניטיבית, וביצועית) אל הגבר האולטימטיבי – החזק, המנצח, היעיל, החופשי. כך התקצרו השיער והחצאית, בגדי 'יוניסקס' עוצבו לפי הלבוש הגברי הנוח, נשים הורשו להשתתף בספירה הגברית לצידם של גברים (לימודים, עבודה, פוליטיקה, צבא) אך ורק במידה ולמדו לתפקד בה כמו גברים.

תהליך שחרור האישה היהודיה, העבריה, הישראלית, אינו יוצא מכלל זה. תחת מסווה של רטוריקה שוויונית, המנתצת לרסיסים את ההיררכיה הפטריארכלית המסורתית, מסתרות גם אצלנו פרקטיקות לאומיות ויומיומיות המבנות בהצלחה מרובה היררכיה סקסיסטית חדשה.

גם הולדתה של נקבה יהודיה, עבריה, או ישראלית, בעידן מודרני זה, היא תופעה הניתנת לבחינה במסגרת מושגית זו. גלגולי השינויים בתפיסת הנושא מזמנים לנו אפשרות לבחון את ההיסטוריה החברתית, התרבותית, והרוחנית שלנו בפרספקטיבה פמיניסטית ביקורתית.

*

בסיפור "אברהמעלעך" מאת הסופרת היידית רחל בֶּרְכוֹת (1880-1945, מינסק), נוטשות בנות יהודיות עניות ואומללות את תינוקותיהן הלא-רצויים לפתחה של "בריינה הסבתא", המחזיקה בהם בתנאים מחפירים עד למותם הצפוי במהרה. כל הזכרים נימולים באי רצון ע"י שמש בית הכנסת, ומקבלים בלית ברירה את השם "אברהמל", שהרי בבריתו של אברהם אבינו הם מוכנסים. הנקבות נפטרות מן העולם ללא שם.

זוועה? ללא ספק, אבל מה לנו כי נלין על זקנה ערירית המנסה איכשהו לשרוד בעולם אכזר. כה עברנו בסך אנו הנקבות היהודיות לדורותינו, בתנ"ך למשל, רוחות רפאים נוכחות-נפקדות. שושלות גבריות ממשיכות מאב לבן, תוך העלמה מושלמת של "עובדות החיים", ללא כל צורך באזכור כלשהו של נשים. מן הסתם נולדנו גם אנו, מן הסתם חיינו, בגרנו, נישאנו לאנשים, ילדנו – לפחות כן! בדרך כלל לא השארנו שום עקבות בהיסטוריוגרפיה, לא בבואנו ולא בלכתנו. "אדם שאת אנוש... שם ארפכשד שלח. עבר פלג רעו. שרוג נחור תרח. אברם הוא אברהם. בני אברהם יצחק וישמעאל. אלה תולדותם... ויולד אברהם את יצחק. בני יצחק עשו וישראל... אלה בני ישראל. ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבולון דן יוסף ובנימין נפתלי גד ואשר... (דה"א, א, א).

לא רק במקרא יש ספר בשם "דברי הימים". בתיכון היה לי ספר היסטוריה כזה, ותחת הכותרת שרבתו תלמידים משועממים את ההרהור הפילוסופי העמוק של רחל המשוררת: "ואולי לא היו הדברים מעולם..." שהרי כך נחלשת ומתערפלת חוויית המציאות של מחוסרי הכוח והמדוכאים באשר הם – תלמידים המוכפפים תחת שלטון מוריהם, נשים בעולם גברי, פועלים מנוצלים במפעלים

קפיטליסטיים: "ההיית או חלמתי חלום?" ברירת המחדל אליה אנו מושלכות היא קיום של ניכור וזרות, תיירות לא קרואות בעולם שאינו שלנו, אף פעם לא מרגישות ממש בבית.

*

תהליך הזה-הומניזציה שלנו מתבטא לא רק בהיעלמותנו מ"ספר תולדות האדם", אלא גם מן ההלכה העוסקת בתהליך ההולדה.

"ויאמר אלהים: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ. ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם. ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים: פרו ורבו ומילאו את הארץ וכבשוה..." (בראשית א' / 26-28) פסוקים שווינוניים אלה מציגים את האדם כזוג: רק כך מהווים שניהם בריאה בצלם אלהים, רק כך הם מבורכים, רק כך הם מקבלים את המצווה הראשונה בתורה, "לפרות", פועל המציין צורת רבייה מינית המושתתת על חיבור הכרחי של שני המופעים הביולוגיים של המין, הזכר והנקבה.

אבל ההלכה, אותו ביטוי נפלא למימוש צלם אלהים, לכוחו היוצר של האדם לעסוק בתיקון העולם בהמשך למעשה הבריאה, לא פותחה כיצירה משותפת של זכרים ונקבות יהודיים, כי אם הצטמצמה למחצית השלטת ביהדות כמו בכל התרבויות האַנְדְרוֹצֶנְטְרִיות והפטריארכליות, לגברים בלבד. וכך קרה כי מצוות "פרו ורבו" הוחלה רק עליהם. אי אפשר לצוות על נשים מצווה הכרוכה בסבל, בחבלי הלידה, גרסו חז"ל, מה שלא מנע מהם להטיל על גברים למול את בניהם, כאברהם בשעתו (בראשית י"ז, כ"ג; כ"א, ד) וכציפורה (שמות ד, כ"ה), ואף למול את עצמם במקרה שאבותיהם לא חתמו את הברית בבשרם.

"נשים, דעתן קלה עליהן" (שבת, ל"ג ע"ב), וכוונת התלמוד הבבלי בזאת היא לרגשותיהן החזקים, ההופכים אותן לפחות אחראיות למעשיהן. אמנם, מהלך זה של חז"ל הוא שפתח בפנינו את האפשרות ההלכתית להשתמש באמצעי מניעה, אשר נאסרו במקביל כליל על הגברים. אולם אליה וקוץ בה.

לעתיד לבוא יוכלו גברים יהודיים לקיים את הלכת "פרו ורבו" כלשונה באמצעות שיבוט גנטי גרידא. בינתיים הם נאלצים להפקיד את זרעם בתוך רחם נשי, כמו בקרקע. איזה פחד! רק במוות נטמן האדם באדמה, ופעולת הזריעה בגוף האישה אמנם נתפסת כאחת מששים של מיתה, והרחם מכונה קבר (בבלי נידה כ"א ע"א)! גוף האישה נתפס כ"אדמה מתה" (יש כזאת קטגוריה בתיאוריית הקרקעות של הבודאים), עד שה"בעל" פותח בה פתח ומכשיר אותה לקבל את זרעו, כתלם ראשון בקרקע בתולה: לפני כן לא הייתה אלא חומר גלם, פוטנציאל לא ממומש, ועכשיו היא מוכנה ומזמנת לתשמיש. כלומר, רק כאשר הוא מנקב אותה היא בעצם ראויה לשם העצם הכללי שלה, "נקבה", בדומה למחט שעדיין לא נוקב בה חור וממילא אינה מוכשרת עדיין למילוי תפקידה ולכן גם מותרת לטלטול בשבת (בבלי שבת קכ"ג ע"א), שהרי אינה בחזקת כלי המוקצה לשימוש!! "אישה גולם היא, ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי, שנאמר: "כי בועליך עושייך ה' צבאות שמו" (ישעיה נ"ד, ה) (בבלי, סנהדרין, כ"ב ע"ב)".

אפילו לכלל מצווה לא הגיעה ה"נקבה" בכל אלה, אלא רק להחפצה משוכללת, אובייקט ולא סובייקט, לכל היותר – "אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך", כלומר, אם ילדה לך זכרים: "בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך" (תהילים קכ"ח/3), מתאמנים לצד האב לקראת בגרותם, כאשר יקנו להם אשה משלהם וישכנוה לשימושם בירכתי ביתם שלהם. "מושיבי עקרת הבית, אם הבנים שמחה, הללויה" (שם קי"ג/9). "אשת חיל?" גם היא רק "עטרת בעלה" (משלי י"ב, ד').

*

אני רוצה לסמן כאן את המקום הריק שלנו, את העלמתנו המוחלטת, את אי-נראותנו (invisibility) האינסופית, לנוכח המבט הגברי שהוא בלבדו מכונן את המציאות.

ראשית, כאמור, לא נולדנו כלל, וממילא לא היינו מעולם, וגם לידת בנינו (בנותינו, כמונו, אינן נזכרות כלל) התרחשה דרכנו, בלעדינו כנראה.

שנית, אולי נולדנו וחלפנו כאן, אך היינו רק כעין מין ביולוגי קולקטיבי וחסר זהות: "ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמונה מאות שנה, ויולד בנים ובנות" (בראשית ה, ד'). שהרי הגברים נוכחים בתרבות גם כהמון וגם כיחידים, ואילו לנשים מוקצה רק המקום הקבוצתי, אם בכלל. כך גם כשמתייחד עם ישראל מתוך האנושות באמצעות ברית עם האלהים: הן נכללות איכשהו במעמד הקולקטיבי של הברית ("אל תגשו אל אשה" נאמר לגברים בהר סיני – שמות י"ט, ט"ו - , ולדורות צו – "הקהל את העם, האנשים והנשים" דברים ל"א, י"ב), אך רק הזכר היחיד מוכנס בנוסף גם בבריתו של אברהם לאחר לידתו, כל זכר.

שלישית, כאשר נולדנו, טימאנו את אימותינו לזמן כפול מלידת בנים. אין לכך נימוק בתורה (ויקרא י"ב), אך חז"ל מסבירים: "זכר שהכל שמחים בו, מתחרטת [האישה, על שבועתה בתוך כאבי הלידה שלא תזדקק יותר לבעלה] לשבעה [ימים], נקבה שהכל עצבים בה, מתחרטת לארבעה עשר" (בבלי נידה ל"א ע"ב). גם אם אין הלכה זו נוהגת היום למעשה, רוויה תרבותנו בתפיסה סטריאוטיפית זו.

רביעית, אם לא נולדנו, איש לא שם לב לכך (ואף תגובה של אישה לכך אינה מתועדת ממילא). עקרות מאמללת את האישה באשר פירושה היעדר בנים בלבד, וכל עקרה נפקדת (או נגאלת, כמו רות המואביה!) אך ורק כאשר נולד לה בן, משרה אימנו, רחל, חנה, ועד (שוב) רחל המשוררת: "בן לו היה לי..." – אף אחת מהן אינה משתוקקת לבת, ומן הסתם אילו נולדה אחת כזו, לא היה בכך משום פתרון לבעיה.

חמישית, אולי פה ושם נבדלה מי מאיתנו מן האחרות עקב אירוע כלשהו אשר משך תשומת לב גברית, בעל כורחה של המסורת ההגמונית שראתה אותנו כמיותרות בעצם. וכך היא נזכרת, ללא זהות משלה, כרוכה אחר הציר המרכזי של חייה – הגבר אליו היא קשורה – והפונקציה שהיא ממלאה בחייו: בנות לוט, בת יפתח, אשת מנוח, פילגש בגבעה, אחותו (של משה), אם הילד, האישה החכמה, השונמית (כלומר, האישה משונם, שם לן הנביא).

שישית, לפעמים דווקא יש לנו שם, אך הוא נותר בלתי מוסבר, כגון דינה בת לאה, בעוד השמות שניתנים לאחיה מוסברים בפירוט. שהרי הם הפכו לשבטים, ואילו היא נעלמה מן הכתובים לאחר שהסתיים תפקידה בסיפור הגברי, כאחות הנאנסת הגורמת לפסילת שני אחיה הנאמנים, שמעון ולוי, ממועמדותם בתחרות על הבכורה.

שביעית, לפעמים יש לנו שם, אך אין לנו שום סיפור, בניגוד לגברים המשתתפים בעלילה המורכבת מסביבנו: אחות תובל קין נעמה, דבורה מינקת רבקה, סרח בת אשר.

ושמינית, אין חוגגים את בואנו לעולם. כאן אין כוונתי למנהג שהתפתח מאוחר יותר לציין את ברית המילה, או את פדיון הבן הבכור, על ידי סעודת מצווה, כי אם למנהג הנזכר כבר במקרא להבליט את פרידת הילד מאימו, את ה"גמילה": אברהם עושה משתה ליצחק (בראשית כ"א/ 9), חנה מקיימת את נדרה ומביאה את שמואל למשכן במעיל שעשתה לו (שמואל א' א' / 24). רק בנים זוכים לזה, שהרי הבנות אינן מופרדות מאימותיהן, אינן עוברות בגיל כה צעיר אל הספירה הגברית. ורק מה שחשוב לגברים, נחגג. כפי שאמר לי, ספק ברצינות, קרוב משפחה החי בחו"ל, כשהריתי לראשונה: "אם זה בן תודיעי לי ואבוא לברית."

*

היוצא מכל זה: לידתה החברתית-תרבותית של אישה מתרחשת בעולם פטריארכלי, אם בכלל, רק עם בגרותה המינית. משה למשל מכונה "נער" מיד עם הפרדתו מאימו שאינה יכולה עוד להצפינו, בהיותו בן שלושה ירחים (שמות ב, ו'). רבקה, לעומתו, היא "נערה" רק בהיותה מוכנה להיוולד אל העולם הגברי, באמצעות מכירתה על ידי אחיה (בשם הוריו) לגבר שיבעל אותה, כלומר יהיה בעלה, ישא אותה לאישה (בראשית כ"ד, י"ד ואילך).

שמעתי משמו של הרב יואל בן נון: ה"ברית" של האישה היא מעשה מימוש הנישואין, ביאת המצווה בה עסוק בליל חתונתו רק מי ש"כונס" את הבתולה, עד כדי כך שהוא פטור ממצווה אחרת, הלא היא קריאת שמע (בבלי כתובות ד' ע"א). "והיא חברתך ואשת בריתך" (מלאכי ב, י"ד). אכן, "חתן דמים למולות" (שמות ד, כ"ו), כדברי ציפורה, וכבר העיר חוקר המקרא טור-סיני כי משמ

עות השורש ח.ת.ן. בערבית היא מ.ו.ל., אולי לפי המנהג הקדום למול את הבן בגיל 13 כדי להכינו בדרך זו לנישואין. משהוקדמה מילת הבנים אצלנו לגיל שמונה ימים, הובלט ההבדל בין הבן לבין הבת: לצורך פריעת העורלה כאות ברית אצל הזכר, יכול האב לייפות את כוחו של אדם אחר, הוא המוהל, בעוד שפריעת בתולי הנקבה כאות הברית שלה נעשית על ידי בעלה-בועלה, ולא על ידי אביה. בכל מקרה, שפיכת דם באופן רצוני היא ביטוי של תרבות (קרבות, למשל, ואבוי, גם שפיכות דמים במלחמה!), שהיא כידוע בחזקת מונופול של הגבר, וכך הוא יכול לבטא את שליטתו בדם הנידה והלידה הנשפך מעצמו באופן טבעי ולכן גם מאיים כל כך ונחשב למטמא (כמו שכבת זרע הנפלטת מעצמה ובכך מפריעה אנושות למימוש הנורמה הגברית של שליטה עצמית תמיד ובכל מצב).

בעקבות דה-קונסטרוקציה פמיניסטית רדיקלית שכזו של כל היקר ומקודש במסורת שלנו הציעה מרי ג'ונדלר עוד ב-1975 לפרוע את קרום הבתולין של הרכה הנולדת (hymenotomy) בעזרת סיכה סטרילית, בטקס שיהיה מקביל לברית המילה של הזכרים. רעיון מרעיש זה שימש בסיס לסצינה ברומן "מארג של נשים" מאת אסתר ברונר, ובה מתוארת קבוצת נשים בירושלים העושות כן לציון לידת התינוקת של אחת מהן, ואגב כך נותנות לה שם. דם, בכי, כמו אצל הבנים, אבל העיקר הוא הערך המוסף – הפקעת "ברית הנישואין" מידי הגברים, וניכוסה על ידי הנשים. זהו אקט של העצמה ושחרור: לא רק חוויה מתקנת לכל אחת מהן, כי אם הענקת החירות המינית השוויונית ל"נקבה" חדשה זו, שליטה על גופה ועל מיניותה, וממילא על כל חייה.

הפנטסיה הפראית של ברונר, אינה נעצרת בסימפטומים החיצוניים, הגלויים לעין, אלא יורדת לשורש הדברים. וטיפול שורש, כידוע, הוא עניין כואב ומפחיד, אבל הכרחי כדי לצאת לדרך אחרת, משוחררת באמת. נראה לי כי ברונר לא התכוונה להציע יישום של הצעתה זו, כי אם לזעזע אותנו באמצעות הבאת ההיגיון הפטריארכלי השליט לידי מסקנתו הקיצונית והאבסורדית. בהמשך הרומן ניתקל בסוגים אחדים של אלימות המופעלת נגד נשים, כך שהעלילה הנפתלת מציבה בפנינו את הטענה העקרונית: האישה מובנית כקרבן לתוך העולם כבר בדרך התקבלותה לתוכו באופן כה שונה מן האופן שבו מתקבל האיש עם לידתו.

"אין את נולדת אישה, את נעשית אישה", לימדה אותנו סימון דה בובואר. הנה שאלת מיליון הדולר: איך נכניס את הבת הנולדת אל עולמנו כך, שכל חייה יעמדו בסימן של אישה המכוונת ומעצבת את עצמה, מתוך עצמה, ולמען עצמה, בתוך ההקשר התרבותי, ההיסטורי והרוחני של היהדות?

*

יאמרו חלקנו: על ידי הטמעת מסר של שוויון בין המינים מן הרגע הראשון. במקום שיהיו "לכודים בורוד ובתכלת", נלביש את ילדינו בצבעים אחידים, או אחרים לגמרי. נקפיד על צעצועים וסיפורי ילדים שוויוניים. נפתח בפניהם התנסויות מגוונות, "בלי דעות קדומות": נציג להם דמויות לחיקוי תוך הימנעות מקיבוען סטריאוטיפי לכאן או לכאן. נציין את בואה של הבת אל העולם באופן דומה לציון לידתו של הבן.

הבחירה בכיוון זה תוביל אותנו לאימוץ הכותרת "ברית" באופן כלשהו: המדובר בהפרדת התינוקת מהוריה, אינדיבידואציה מוקדמת, כדי להעמידה מול האל ו/או העם, ו"להכניסה" לתוך החבורה, אותה מאחדים גם העבר ("ברית גורל", בלשונו של סולובייצ'יק) וגם העתיד ("ברית ייעוד"). יש להניח כי נבחר ב"בריתה" אם נרצה פשוט להזמין אורחים למסיבה שמחה, "ברית הבת" או "ברית בנות" אם נעדיף לשלב במסיבה גם אלמנטים טקסיים.

יש שידגישו כי המעמד בו ציווה ה' על מילת הזכרים כלל עניין אחד משותף לאברם ולשרי, הוא שינוי השם לאברהם ולשרה; מכאן ישתלשל טקס לַבֵּת הערוך סביב מתן השם כמרכיב עיקרי, כולל פסוקים או פרקי תהילים או שירים המסודרים כאקרוסטיכון של השם הנבחר. אחרים יתרעמו על ההבחנה

ההלכתית בין ברכת "הטוב והמיטיב" שאומר האב לרגל הולדת בנו, לבין ברכת "שהחיינו" שהוא אומר לרגל הולדת בתו, וינהיגו אמירת ברכה זזה – האחת, או האחרת – לזה וגם לזו, על ידי האב והאם יחד. רבים נוהגים להעתיק לטקס הולדת הבת מרכיבים נוספים מטקס ברית המילה של הבן – העברת התינוקת בין המכובדות והמכובדים על כרית מיוחדת, הוספת פסוקים שונים, שתיית יין וברכות, סעודת מצווה, עטיפת התינוקת בטלית.

כבר נתקלתי בטקסים פמיניסטיים יהודיים לציון לידתה של בת תוך הקזת דם, בדרך כלל מן העקב (בדומה לנוהל המקובל היום ברפואת ילודים). אין הם מספקים אותי: דעתי אינה נוחה מפמיניזם ליברלי המאמץ את אמת המידה הגברית בכל דבר ועניין, ומציע לתקן את המעוות ע"י חיקוי פרקטיקות גבריות, השוואת האישה לאיש. מה דמו מוקז, אף דמה כן. לסוג חשיבה זה אכן מתאים הניאולוגיזם המשובש הנפוץ לתיאור טקס קבלת פנים לתינוקת: "בְּרִיתָהּ", כפי שהיא נחגגת באולמות שמחה ברחבי הארץ, ומציצה אלינו משלטי פרסומת ומהזמנות מצועצעות ל"אירוע" (עוד מילה ישראלית ייחודית, בהתאם לז'רגון המשטרתי, כעין "פיגוע" כמעט).

וממילא, להשוואת מעמד התינוקת למעמד התינוק יש בכל זאת גבול. מחד גיסא, מוסכם עלינו כי "מילת בנות" אינה אלא מנהג אכזרי קדום שאיננו מתכוונים לאמץ, גם אם נכונה ההשערה כי במצרים הפרעונית נתפסו שתי פעולות אלו כמקבילות בתכלית (הסרת העורלה ה"נשית" מהפין הגברי, והסרת הדגדגן ה"גברי" מהפות הנשי). ומאידך גיסא, למרות הקולות הנשמעים פה ושם נגד הטאבו הקדוש של מילת הזכרים, רובנו, בכל מקרה, אכן מלים את בנינו כמנהג אבותינו מימים ימימה. "ברית הבת" תוכל אם כן לכל היותר לטשטש מעט את רושמה של המילה כפעולה ייחודית הנעשית בתינוק הזכר, כשם שמסיבות לבנות מצווה מקטינות את רושמה הייחודי של התפילין והעליה לתורה אצל הבנים, גם בקהילות שאינן נוהגות סימטריה מושלמת לבני שני המינים. ואכן, יש המצניעים את המילה לכלל מצווה המתבצעת בחוג מצומצם, וחוגגים ברוב עם את לידת הבן בנפרד מן המילה, כמו את לידת הבת. ואולי מתאים ביותר להצמיד לחגיגות אלה את המנהג הארצישראלי העתיק (בבלי גיטין נ"ז ע"א) לנטוע ארז עם הולדת בן ושיטה לציון הולדת בת, כך שענפיהם ישמשו בבוא היום לחופתם: גם טקס שוויוני, גם ייחוד מסויים לבת, גם ערך לאומי מוסף, וגם אמונה בעתיד בר קיימא לאדם ולנוף.

אבל עיקר הבעיה לא בטקס עצמו כי אם בחברה אליה נולדת תינוקת זו. כל עוד תימשך אצלנו היררכיה ברורה בין המינים בכל תחומי החיים, לא יכול טקס שוויוני כזה אלא לסמן את הפנטזיה ההורית, פסק זמן בסערת החיים האמיתיים, ממש כשם שטקסים מודרניים אחרים תלושים לחלוטין מן המציאות השחוקה והסוערת של ימות החול: כלה ישראלית מעוצבת כבובת-אישה בחצרו של לואי הארבעה עשר, ילד חילוני מצטלם עם תפילין בשביל האלבום. צמצום הפער בין הטקס לבין החיים מחייב המשך המאמץ הסיזיפי לקראת חברה שוויונית.

*

חלקנו שואבים כוח מ"החזרת עטרה ליושנה": אין צורך להמציא את הנגלגל, אם אפשר במקום זה לחטט במנהגי קהילות ישראל אשר נרמסו ואבדו תחת מכבש המודרניזציה וכור ההיתוך.

הנפוץ ביותר הוא נוסח עדות המזרח (מה לעשות, כך הוא מכונה, להבדיל מ'נוסח ספרד' שאומץ על ידי החסידים האשכנזים דווקא...) לטקס "זבד הבת", הנסמך על בראשית ל, כ-כ"א, והמדרשים אודות הולדת זבולון ודינה: "זבדני אלהים אותי זבד טוב..." – זבד במשמעות מתנת האל. הטקס כולל פסוקים משיר השירים, נוסחים מיוחדים ל"מי שברך", ופיזיים חגיגיים.

אין כנראה מנוס מן ההבחנה כי שבחים לתינוקת שזה עתה נולדה מתובלים במקורותינו ברמיזות ברורות לייעודה ה"טבעי" ככלה אהובה וכאם בישראל. אפילו הפסוק שנבחר ב-1982 לקישוט המדליה שהנפיקה מדינת ישראל להולדת בת – "ברוכה את לה, בתי" – לקוח מדבריו של בועז לרות בעת שהוא נעתר לבקשתה לשאת אותה לאשה (רות ג, י').

כדי להפריד בין חגיגת הלידה של הבת לבין טקסי מעבר מאוחרים יותר בחייה, נעזרו קהילות שונות במנהגי אומות העולם שבמקומותיהן, וכך אנו מוצאים טקסי Las Fadas אצל מגורשי ספרד, Hollekreisch אצל תפוצות גרמניה, או טקסים הינדיים שונים בקרב קהילת בני ישראל בהודו – בארסה (הכנסת התינוקת לעריסה), טאקלה או צ'מאן גוטה (גילוח הראש), דאר סיני (טהרה ע"י טבילה במים), מאלידה (תקרובת סמלית חגיגית). בדרך כלל המדובר בטקסים שציינו במקור גם לידת בן, אלא שהתוקף הקבוע של ברית המילה לתינוקות הזכרים האפיל עליהם, כך שהם זכורים בעיקר כאירועים משפחתיים חשובים לרגל לידת הבנות.

מעניין לציין כי פמיניסטיות אורתודוקסיות מקדישות גם מאמץ הלכתי לבסס את אמירת ברכת "הגומל" על ידי היולדת בבית הכנסת (במקביל לשאיפתן להרגיל את הקהילות שלהן לאמירת "קדיש יתום" על ידי נשים): יש קשר הדוק בין העצמת האם ע"י האישור הפומבי של חוויית הלידה של בן או בת, לבין העצמת הבת הנולדת. לכן גם נוהגים במקומות מסוימים להוסיף את "זבד האם" כטקס מחודש נפרד: ככל שתרבה החשיפה לציונים פולחניים של מחזור חיי האישה, כן יעלה ערכה בכל גיל, מן ההתחלה ממש.

*

להחייאת מסורות עתיקות ונשכחות יש פוטנציאל מהפכני ומתריס דווקא על רקע השפעתו הגורפת של המודרניזם, המבקש למחוק את הנשיות המסורתית בשם הקידמה. הכל תלוי, כמובן, במשמעות שמייחסים לכך הורי התינוקת: נסיגה אל חיק הפטריארכיה, או שיבוץ של ירושה יקרה במארג פמיניסטי חדש?

הנה למשל "ברית מלח". בתורה היא נזכרת בקשר למעמד המיוחד של אהרון ובניו (במדבר י"ח/19), ובנביאים לעומת זאת מדומה עם ישראל לתינוקת נטושה, אשר לא נכרתה שלייתה, והיא לא נרצחה, לא הומלחה ולא חותלה (יחזקאל ט"ז, ד'). אולי הומלחו יילודים מטעמי הגנה ובריאות, כעין מריחה בחומר חיסוי טבעי; בכל מקרה, מאחר שבמקרא זהו התיאור היחידי של טיפול בתינוקת, הוא שימש

השראה לטקס ייחודי לציון לידת בת, אשר במהלכו מפזרים גרגרי מלח אחדים על גופה. האם ניתן לגאול בדרך נפתלת זו רסיסים נידחים מן המורשת התרבותית שלנו, ולרתום אותם למשמעות חדשה?

יש שהציעו לכלול טבילה במקווה, או לפחות טבילת רגלי התינוקת באגן מים, הן על שום הקשר הארכיטיפי בין מיניות האישה לבין באר או מעיין, והן על סמך מסורת ארוכה של היטהרות נשים במים חיים. רעיון מרגש, או חיקוי פסול של טקס הטבלת תינוקות לנצרות?

ומה בנוגע ל"ברית נרות" – טקס המסתמך בעצם על האסוציאציה הנפוצה בין דמות האישה היהודיה לבין נרות השבת כסוד חשוב בשלום הבית? ואם כבר צללנו לתוך מכמני המסורת היהודית בלי קשר ישיר למנהגי לידה, מדוע לא לשלב מרכיבים מן ה"הבדלה", העוסקת כידוע לא רק בגבול שבין שבת לחול, כי אם במעברים ושינויים באשר הם?

ואפשר גם לעצב "כסא של מרים" או "כסא של דבורה" עבור האם החובקת את התינוקת, או אישה אחרת המתכבדת בסנדקות, במקביל ל"כסא של אליהו" המשמש בברית מילה. לא רק העמדה של נביאה מול נביא יש כאן, כי אם ציטוט אומנותי של כסא הלידה, אותו רהיט נוח שהועלם בעידן המודרני על ידי הממסד הרפואי-טכנולוגי, ומוחזר כיום לשימוש יחד עם החזרת הלידה אל הספירה של נשים שתומכות זו בזו.

*

האם שמתם לב כי המילה "ילדה" מופיעה במקרא רק פעמיים, ושתייהן בהקשר מזעזע למדי? "קח לי את הילדה הזאת לאשה", אומר שכם אל חמור אביו אחרי שאנס את דינה (בראשית ל"ד, ד'). "והילדה מכרו ביין וישתו", מזכיר הנביא יואל, במסגרת תיאור התעמרות הגויים בעם ישראל המנוצח (ד, ג'). דווקא על רקע זה בולטת נבואת הנחמה הנפלאה של זכריה: "ורחובות העיר יימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה" (ח, ה'). זה הכיוון: לממש את חזון הגאולה, על ידי תיקון עולמה של כל ילדה הבאה לעולם. "שמחת בת".

מקורות

תודתי נתונה להורים אשר הראו לי את נוסחי האירועים שתכננו לרגל לידת בנותיהם: ג'ניפר וצבי טף (ירוחם, מאי 1992, לכבוד ורד), תמי ודוד ביטון (ירוחם, ר"ח אלול תשנ"ז, לכבוד ראות), חביבה ויעקב נר-דוד (ירושלים, טבת תשס"א, לכבוד הלל ליה), רות וחיים קדרי-הלפרין (מודיעין, ט"ו בשבט תשס"א, לכבוד אביטל בת-ציון חיה). כן ברצוני להודות לסוזן ספירו מ"מעין", פרוייקט הפמיניזם היהודי בניו יורק, ולד"ר יעל לויין כץ מירושלים, על עזרתן הביבליוגרפית.

פריטים המכילים דוגמאות של טקסים שלמים מצויינים בכוכבית *. יש מרכיבים בעברית גם בטקסים הנכללים בפריטים באנגלית.

אליאור, רחל (2001). "נוכחות נפקדות", טבע דומם' ו'עלמה יפה שאין לה עיניים': לשאלת נוכחותן והיעדרן של נשים בלשון הקודש, בדת היהודית ובמציאות הישראלית". בתוך: עצמון, יעל (עורכת), התשמע קולי? ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית. מכון ון ליר / הקיבוץ המאוחדת עמ' 42-82.

אלמוג, עוז (תש"ס). "חלוצה, צברית, עקרת בית, יאפית: שינויים בדמות האשה הישראלית ובמעמדה החברתי", בתוך: טובה כהן (עורכת), האשה הישראלית – שורשים, מציאות ודימויים. בקורת ופרשנות 34, קיץ, בעיקר עמ' 58-61.

בלי דעות קדומות. תחרות כרזות שוויניות למעונות יום. נעמת, 1990.

בן צבי – מאייר, שושנה, ובן-זאב, אבינועם (תשמ"ה), לכודים בוורוד ובתכלת: בנות ובנים בעיני החברה. אוניברסיטת חיפה וביה"ס לחינוך של התנועה הקיבוצית באורנים.

* ג'אנר-קלזנר, לורה (עורכת) (1999). נשמה חדשה – אנתולוגיה של טקסי לידה חדשים, קהילת 'כל הנשמה', ירושלים.

גיליגן, קרול (1995). המקור האנגלי פורסם ב-1982, ובגרסה מוקדמת יותר – ב-1979). "מקומה של האישה במעגל חייו של הגבר", בקול שונה – התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האישה, ספרית הפועלים, עמ' 31-48.

דה בובואר, סימון (2001 - המקור הצרפתי פורסם ב-1949). המין השני, כרך ראשון. הוצאת בבל. דויטש, חיותה (2001). "קופצת ונשבעת: מדוע הכל עצבין בלידת בת?" דף פרשת השבוע קולך 32 לפרשת שמיני (המאמר עצמו מתייחס לפרשה הבאה, תזריע), כ"ח בניסן תשס"א.

* הוכשטיין גורלין, נעה (2001). "וייקרא שמה בישראל", בתוך: מרגלית שילה (עורכת), להיות אשה יהודייה, דברי הכנס הבינלאומי הראשון "אשה ויהדותה" שהתקיים בירושלים ביולי 1999, עמ' 217-221.

הירשברג, חיים זאב (1954), "גמילה", אנציקלופדיה מקראית, כרך ב', מוסד ביאליק, עמ' 519-520.

הלבני, אפרים בצלאל (תשנ"ח), "לידה בת מאי מברך", הדרום ס"ו-ס"ז, אלול, עמ' 43-47.

טור-סיני, נפתלי הרץ (1965), "חתן דמים, חתן דמים למולות", אנציקלופדיה מקראית כרך ג, מוסד ביאליק, עמ' 357.

* כהן, אהרון (1990). זבד הבת. הוצאת כנה.

* כהן, שרה (1999). קיבוץ לוטן כקהילה יהודית פמיניסטית, עבודה בקורס "פמיניזם ויהדות", מכון שכטר.

* כסלו, שלומית (2001), "זבד אם", בתוך: מרגלית שילה (עורכת), להיות אשה יהודייה, דברי הכנס הבינלאומי הראשון "אשה ויהדותה" שהתקיים בירושלים ביולי 1999, עמ' 222-229.

לאו, בני (2001). "ברכת 'הטוב והמטיב' בהולדת בת". קולך 33 לפרשת בהר-בחוקות, כ"ו באיר תשס"א. ליבוביץ, מאיה (1999). "פרי ורבי ומלאי את הארץ". בתוך: אריאל, ליבוביץ, ומזור (עורכים), ברוך שעשני אישה? האישה ביהדות מהתנ"ך ועד ימינו. ידיעות אחרונות, ספרי חמד, עמ' 129-137.

ליבוביץ, מאיה, ומזור יורם (1999), "בואנה בואנה הבנות: נשים בטקסי מעגל החיים", בתוך: אריאל, ליבוביץ, ומזור (עורכים), ברוך שעשני אישה? האישה ביהדות מהתנ"ך ועד ימינו. ידיעות אחרונות, ספרי חמד, עמ' 169-172.

סולוביצ'יק, הרב י.ד. הלוי (תשכ"א, בעקבות דרשה בע"פ ביום הזיכרון תשט"ז) "קול דודי דופק", בעיקר הסעיפים "ברית גורל", "ברית יעוד", בתוך: שמעון פדרבוש (עורך), תורה ומלוכה. הוצאת מוסד הרב קוק. פלד, אביגיל (2000), ניתוח סמלי ומגדרי לטקסי טהרה לאחר לידה בקהילת בני ישראל יוצאי הודו בירוחם. עבודה סמינריונית בקורס "נשים ותפילה", מכון שכטר.

פלויד, רובי דיוויס (1998, המקור האנגלי פורסם ב-1993), "לידה בבית חולים כטקס מעבר של התרבות הטכנוקרטיית", באופן טבעי 16, מרץ, עמ' 5-7.

קליין, מישל (2001 - המקור), עת ללדת: מנהגים ומסורות בעדות ישראל, הוצאת פראג.

רובין, ניסן (1995). ראשית החיים - טקסי לידה, מילה ופדיון הבן במקורות חז"ל. ספריית הלל בן חיים, הקיבוץ המאוחד.

* שפרכר פרנקל, רחלי (מהדורה שניה, 2001), סדר זבד הבת, נוסח והערות. הוצאת המחברת.

שקדיאל, לאה (1999). "ואחות תובל קין נעמה": אח ואחות, ומה שביניהם", בתוך: רביצקי, רותי (עורכת), קוראות מבראשית - נשים ישראליות כותבות על ספר בראשית, ידיעות אחרונות / ספרי חמד, עמ' 83-98.

* Breger, Jennifer, and Schlaff, Lisa (2000). The Orthodox Jewish Woman and Ritual: Options and Opportunities – Birth. Jewish Orthodox Feminist Alliance (JOFA).

Brokhes, Rokhl (1998), "Avremelekh", Bridges vol. 7 no. 2, summer, pp. 49-67.

* Broner, Esther M. (1978). "Ceremonies on the Throne of Miriam", A Weave of Women. Bantam Books, pp. 20-31.

* Diamant, Anita (1994). The New Jewish Baby Book: Names, Ceremonies and Customs. A Guide for Today's Families. Jewish Lights.

Friedman, Ayana (2000), Throne of Deborah for Baby Girl Naming. Wood chair and embroidered gown in black and red. Jewish Feminist Art Exhibition, Hebrew Union College, New York.

Gendler, Mary (1975), "Sarah's Seed: New Ritual for Women". Response 24. Winter.

Hoffman, Lawrence (1996). Covenant of Blood: Circumcision and Gender in Rabbinic Judaism. University of Chicago Press.

* Jerris, Miriam (1999), "Welcoming the Humanistic Jewish Child", "Creating a Baby Name Ceremony", "Conferring a Hebrew Name", Celebrating Life's Passage: A Birth-to-Death Sampler of Resources and Ceremonies. Humanistic Judaism, vol. XXVII, nos. 1-2, winter/spring.

* Leifer, Daniel I. and Myra (1973). "On the Birth of a Daughter". The Jewish Woman – An Anthology. Response, 18, pp. 91-100. Reprinted in: Koltun, Elizabeth (1976). The Jewish Woman – New Perspectives. Schocken.

* Margolis, Daniel, and Margolis, Patty (eds.) (1976). "Birth". In: Strassfeld, Sharon, and Strassfeld, Michael (eds.), The Second Jewish Catalogue. The Jewish Publication Society of America, pp. 11-45. Including: Brit, Oh Boy It's a Girl, Pidyon ha-Ben, The Wimpel, and A Weaning Ceremony.

Millen, Rochelle L. (1994). "Birkat Ha-Gomel: A Study in Cultural Context and Halachic Practice." Judaism, vol. 43, no. 3, pp. 270-278.

* Nussbaum Cohen, Debra (2001), Celebrating Your New Jewish Daughter, Jewish Lights Publishing.

* Orenstein, Debra (ed.), "Welcoming Children into Name and Covenant", Lifecycles vol. 1, Jewish Lights Publishing, pp. 53-82. Including: Brit Banot (Laura Geller), Simhat Lev (Shulamit Magnus), Creating a Tree-dition (Treasure Cohen).

Ortner, Sherry B. (1974) "Is Female to Male as Nature Is to Culture?" in: Rosaldo, Michelle Zimbalist, and Lamphere, Louise (eds.), Woman Culture and Society, Stanford University Press, pp. 67-87.

Plaskow, Judith (1979). "Bringing a Daughter into the Covenant", in: Carol P. Christ & Judith Plaskow (eds.), Womanspirit Rising: A Feminist Reader in Religion. HarperSanFrancisco.

* Sasso, Sandy Eisenberg (1973), "Brit B'not Israel: Observations on Women and Reconstructionism", The Jewish Woman – An Anthology, Response 18, summer, pp. 101-105.

* Steinberg-Oren, Susan (1997). "Brit, Britah: Parents' Lessons in Balancing Gender, Culture, Tradition, and Religion", in: Rachel Josefowitz Siegel & Ellen Cole (eds.), Celebrating the Lives of Jewish Women: Patterns in a Feminist Sampler. Harrington park Press.

* Women's League for Conservative Judaism. Simhat Bat: Ceremonies to Welcome a Baby Girl. N.d.

למאמר המלא:

gluya.org/burden-of-wandering-jewess